Dr. Tóth László
Debreceni Egyetem, Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék

KOGNITÍV STÍLUSOK

***Tehetség, 17* (4), 3-4. (2009)**

A kognitív stílusok a személyiségváltozóknak a megismerésre gyakorolt hatását megvilágítani hivatott pszichológiai konstrukciók. A kutatók általában egyetértenek abban, hogy a kognitív stílusok a figyelem, az emlékezés, az észlelés és a gondolkodás *módjaiban* tükröződő egyéni különbségeket fejezik ki.

A kognitív stílusok nem azonosak a képességekkel. A képességek egypólusúak és egyértelmű értékvonzattal rendelkeznek (a képesség lehet nagy vagy kicsi, s ha több van belőle, az egyértelműen előnyösebb az alkalmazkodásra nézve), míg a kognitív stílusok kétpólusúak és értékdifferenciáltak (azaz egy kontinuum két végpontját jelenítik meg, és mindkét végpontnak vannak előnyei és hátrányai az alkalmazkodásra nézve). Emellett a képesség specifikus működésmódot jelez, mint amilyen a verbális, a numerikus, vagy a térbeli tájékozódó képesség, míg a kognitív stílus a képesség, a személyiség és az interperszonális működés sajátos ötvözete.

A kognitív stílusok közül talán a *mezőfüggőség – mezőfüggetlenség* a legismertebb. Olyan kísérletekben vizsgálták, ahol a kísérleti személyeknek el kellett vonatkoztatni a vizuális információktól a függőleges irány meghatározásában (rúd-keret próba; dönthető szoba, illetve szék módszere). Az eredmények szerint az egyének között különbség volt abban a tekintetben, hogy mennyire tévesztették meg őket a látott és a belső érzésből fakadó információk közötti ellentmondások. Az elnevezés onnan való, hogy egyesek függetleníteni tudták magukat a környezeti mező ingereitől, és csak a belső érzéseikre hagyatkoztak, míg mások nem tudtak elszakadni a vizuális támpontoktól. A későbbi kísérletek során kiderült, hogy ez a stílus az információfeldolgozás egészét meghatározza: a befogadásra kerülő ingerek még az értelmi felfogást megelőzően ún. tárgymezőbe szerveződnek. A mezőfüggő emberek ezt a szerveződést adottnak veszik, míg a mezőfüggetlenek hajlamosak újjászervezni. De a mezőfüggőség – mezőfüggetlenség stílusnak nemcsak kognitív, hanem személyiségbeli és társas összetevői is vannak. A mezőfüggetlen egyén elemző beállítottságú, az ingereket függetleníteni tudja a helyzettől, ítéleteiben önmagára támaszkodik, személytelenül viszonyul a dolgokhoz, nehezen meggyőzhető, inkább elméleti vagy elvont gondolkodást igénylő foglalkozást választ magának. Ezzel szemben a mezőfüggő egyén globális szemléletű, az ingereket nem tudja a helyzettől elkülöníteni, a környezetében keres viszonyítási támpontokat, fontos számára a társas támasz, könnyen meggyőzhető, inkább a humán pályák iránt érdeklődik.

A mezőfüggőség – mezőfüggetlenség mellett a legjelentősebb kognitív stílusok a következők:

- *Kognitív komplexitás – kognitív szimplicitás,* ami a kognitív rendszer strukturális tulajdonságaiban mutatkozó egyéni különbségekre utal: a diszkrimináció és differenciáltság mértékére és a kognitív egységek hierarchikus integrációjára.
- *Reflektivitás – impulzivitás:* hajlamosság a szóba jöhető alternatívák gondos mérlegelésére, vagy hajlamosság az első elfogadható válasz azonnali kinyilvánítására.
- *Átfogó kategorizálás – leszűkített kategorizálás,* ami arra utal, hogy a kategorizálás során egyesek következetesen szélesebb, míg mások következetesen szűkebb kategóriahatárokkal dolgoznak.

- *Kiegyenlítő – kiélező:* míg egyesek hajlamosak az ingerek között ténylegesen meglévő különbségeket elmosni, minimalizálni, addig mások ezeket a különbségeket felnagyítják.
- *Konvergens – divergens:* míg a konvergensen gondolkodók egy irányba haladnak a konvencionálisan legjobbnak tartott következtetés felé, addig a divergensen gondolkodók a változatosságra, a mennyiségre és az eredetiségre törekednek.

Bár a felsoroltakon kívül több tucat kognitív stílust leírtak a kutatók, a sort azért nem folytatjuk, mert az az igazság, hogy ezek nagy többsége nehezen megítélhető, azaz nem érzékeltetik világosan a jó, illetve a gyenge kognitív teljesítményt.

Iskolai vonatkozásban leginkább a mezőfüggőség – mezőfüggetlenség és a reflektivitás – impulzivitás stílusokat vizsgálták. A mezőfüggő tanulók jobban odafigyelnek a tanulási szituációk társas összetevőire, a szociális jelzésekre – különösen a bírálatra – érzékenyen reagálnak, míg mezőfüggetlen tanulók a szociális jelzéseket kevésbé veszik figyelembe. A mezőfüggő tanulók a jól strukturált anyagokat kedvelik, emellett szeretik, ha világosan meghatározzák számukra az elérendő célt és a célhoz vezető módszereket. A mezőfüggetlen tanulók a kevésbé strukturált anyagot kedvelik, és kevésbé tartanak igényt arra, hogy mindent a „szájukba rágjanak", ehelyett inkább maguk szeretik felfedezni a dolgokat. További különbség, hogy a mezőfüggetlen diákok jobban és önállóbban tanulnak, mint a mezőfüggők, jobban olvasnak, valamint jobbak a matematikában és a természettudományi tárgyakban. Végül a mezőfüggetlen diákok kevésbé, míg a mezőfüggők jobban igénylik a megerősítést.

A *reflektivitás – impulzivitás* kognitív stílusa lényegét tekintve azt fejezi ki, hogy azokban az esetekben, amikor a problémamegoldás során különféle alternatívák adódnak, a tanulók mennyire hajlamosak a problémamegoldás helyessége, érvényessége felett elgondolkodni. A reflektív stílusú tanulók hosszasan töprengenek a válaszon, és ritkán hibáznak, míg az impulzív stílusú tanulók a pillanat hevében cselekednek, azaz az első eszébe jutó választ azonnal kimondják, és emiatt sokat hibáznak. A reflektív tanulók továbbá a nehezebb feladatokat kedvelik és a feladatmegoldás során kitartóak, míg az impulzív tanulókra ennek az ellenkezője jellemző. Az impulzív stílusnak ott van a veszélye, hogy a pedagógusok az ilyen tanulókat a gyakori hibás válaszok és az oda nem figyelés miatt hajlamosak gyengébb képességűnek minősíteni, holott semmivel sem „butábbak", csupán a reagálási módjukban térnek el a reflektív tanulóktól.

A kognitív stílusok jelenleg legnépszerűbb változatai, illetve leágazásai a *tanulási stílusok.* Ezekről egy következő írásunkban olvashatnak az érdeklődők.